

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної освіти та психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Психолого-педагогічні особливості учіння дітей дошкільного віку з
розладами аутистичного спектра

Виконала студентка групи СОМ-2(2)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Семенчик Ганна Єпіфантіївна
Керівник: Бессараб А. О.
Рецензент: Облес І. І.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2022 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 119 с., 10 табл., 11 рис., 87 джерел.

Об'єкт дослідження – мотивація учіння у дітей з аутизмом.

Предмет дослідження – розвиток мотивації учіння у дітей дошкільного віку з аутизмом.

Мета дослідження – напрацювання теоретичних аспектів особливостей розвитку мотивації учіння у дітей з аутизмом дошкільного віку, а також розробка експериментально апробованої програми розвитку мотивації учіння у цієї категорії дітей.

Одним з найвагоміших факторів успішної адаптації дітей до навчання є формування у них мотивації. Це питання та шляхи його розв'язку є гостро актуальними в даний період часу як щодо усієї групи дітей з особливими освітніми потребами та інвалідністю, так особливо щодо дітей з аутизмом як найбільш комплексним порушенням розвитку, так як цей стан характеризується порушенням соціальної комунікації та соціальної взаємодії, наявністю повторюваних зразків поведінки.

– емпіричні CARS – рейтингова шкала для діагностики аутизму в дітей, SCQ – соціально-комунікативний опитувальник, спостереження за дитиною – структурована методика спостереження за дитиною для первинної психолого-педагогічної оцінки, PEP-R – для визначення психоосвітнього профілю дітей із аутизмом;

– статистичні методи: описова статистика, кореляційний та факторний аналізи, обробка емпіричних даних проводилася у статистичній програмі SPSS Statistic.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, УЧІННЯ, ДІТИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із пріоритетних базових завдань в процесі реформування системи освіти в Україні є робота над забезпеченням успішної соціалізації людини, починаючи від наймолодшого віку, шляхом розвитку відповідних компетентностей, про що говорять основні положення Закону України «Про освіту». Основу необхідних для цього компетентностей складають наступні навички та вміння: здатність висловлювати власну думку, вміння критично мислити, здатність до узагальнень та системного мислення, вміння логічно обґрунтовувати свою точку зору, здатність керувати своїми емоціями та спрямовувати їх в конструктивне русло, вміння оцінювати ризики та приймати рішення, здатність до розв'язання поточних проблем та таких, що виникають несподівано, можливість і вміння співпрацювати з іншими людьми, розвиток ініціативності та творчості, – перелік компетентностей, що є основою соціального інтелекту. В основному в переважаючої більшості дітей, зокрема дітей з аутизмом, виникають проблеми з адаптацією та соціалізацією при зміні одного освітнього середовища на інше, властиво найчастіше під час переходу з дошкільної форми освіти до початкової школи. Одним з найвагоміших факторів успішної адаптації дітей до нових навчальних умов є формування у них мотивації учіння.

Це питання та шляхи його розв'язку є гостро актуальними в даний період часу як щодо усієї групи дітей з особливими освітніми потребами та інвалідністю, так особливо щодо дітей з аутизмом як найбільш комплексним порушенням розвитку, так як цей стан характеризується порушенням соціальної комунікації та соціальної взаємодії, наявністю повторюваних зразків поведінки, стереотипних видів діяльності та вибіркового інтересів, які характеризуються незвичною інтенсивністю. Ці чинники є перешкодою правильному і гармонійному розвитку особистості і чинять вагомі перешкоди у процесі пристосування до нових умов навчання та і у процесі

соціалізації та соціальної адаптації в цілому. Особливого гостро ця проблема постає у світлі того, що, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кількість дітей з порушеннями розвитку неухильно зростає.

В зв'язку з цим, в першу чергу постає завдання по вирішенню проблеми роботи над формуванням мотивації учіння починаючи з раннього віку. Мотивація учіння є важливою частиною соціального інтелекту та забезпечує становлення дитини як особистості, активної участі у соціальному житті, здатності адаптуватися до нових умов, зокрема при переході на різні рівні освіти.

Теоретичну базу, на основі якої розроблено понятійний апарат мотивації учіння представлено у роботах закордонних (Р. Аткинсон, Ф. Герцберг, Є. Ільїн, С. Мадді, А. Маслоу, Г. Олпорт, М. Саллівен, Е. Торндайк, Х. Хекхаузен та ін.) та українських дослідників (Н. Бушуєва, В. Вінс, С. Гончаренко, Н. Заступ, С. Занюк, С. Канюк, М. Козігора, Т. Кудріна, О. Макаревич, Ю. Семців, Г. Циганенко та ін.). Разом із цим вивчення мотивації учіння у дітей дошкільного віку та молодших школярів представлені в окремих дослідженнях (М. Алан, С. Барон-Коеп, В. Куніцина, А. Мельник, Л. Фріт, У. Фріт, О. Чеснокова). Діти з аутизмом становлять окрему групу, яка потребує спеціально розроблених підходів до розвитку особистості та мотивації зокрема (Л. Дробіт, К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Супрун, В. Тарасун, Г. Хворова, Д. Шульженко).

Проблема мотивації учіння дітей з аутизмом до цього моменту ще не становила окремого предмету наукових досліджень. Це питання у дітей дошкільного віку з аутизмом розглядалося в комплексі з питаннями загального розвитку та розвитку окремих сфер, але не зачіпало мотивації учіння як окремої структури, що має чітку будову і свої закони розвитку. У дослідженнях, які проводилися до цього часу, немає запропонованого алгоритму діагностичних дій та розробки планів і програм для роботи з дітьми, що потребують спеціалізованої допомоги у формуванні мотивації учіння. Наявні дослідження пропонують опис окремих структур і деталей мотивації

учіння, не пропонуючи цілісної схеми (Л. Божович, С. Елліот, С. Лорд, М. Маркова, Р. Райхлер, С. Рейнольдс, Б. Реннер, М. Руттер, Е. Шоплер та ін.). Також є розроблені схеми спеціальної допомоги для розвитку окремих сфер – сенсорної, моторної, пізнавальних процесів, мовлення, інтелекту, поведінкової, емоційно-вольової тощо, але немає прицільно розробленого комплексу поетапної допомоги для розвитку власне мотивації учіння на етапі дошкільного віку.

Актуальність і недостатня вивченість окресленої проблематики в теоретичному і практичному плані зумовили вибір теми дослідження «Психолого-педагогічні особливості учіння дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру».

Об'єкт дослідження – мотивація учіння у дітей з аутизмом.

Предмет дослідження – розвиток мотивації учіння у дітей дошкільного віку з аутизмом.

Мета дослідження – напрацювання теоретичних аспектів особливостей розвитку мотивації учіння у дітей з аутизмом дошкільного віку, а також розробка експериментально апробованої програми розвитку мотивації учіння у цієї категорії дітей.

Згідно з поставленою метою було визначено такі завдання дослідження:

1. Базуючись на теоретичному дослідженні питання мотивації дітей з аутизмом розробити структурну модель розвитку мотивації учіння дітей дошкільного віку з аутизмом.

2. З'ясувати особливості мотивації учіння у дітей дошкільного віку з аутизмом.

3. Визначити рівні сформованості мотивації учіння у дітей дошкільного віку з аутизмом.

4. Розробити програму розвитку мотивації учіння дітей дошкільного віку з аутизмом та перевірити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові концепції: про сутність і закономірності розвитку дітей з порушеннями

психофізичного розвитку (В. Засенко, А. Колупасєва, С. Кульбіда, Л. Прохоренко, Т. Сак, О. Таранченко, та ін.); комплексного підходу до корекції та розвитку дітей з розладами аутистичного спектра (А. Душка, А. Кукуруза, К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Супрун, Д. Шульженко); міждисциплінарного підходу до обґрунтування змісту поняття «мотивація учіння» (Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, Л. Терстоун, Е. Торндайк); про мотиваційну поведінку дітей з позиції біхевіоральних досліджень (А. Маслоу, Г. Олпорт, Б. Скінер, Е. Торндайк, Дж. Уотсон, Р. Шрам), комунікативного підходу (М. Амінов, О. Чеснокова) та структурно-динамічної теорії (І. Баширов, А. Ковальов, Д. Люсін, К. Платонов).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження:

- теоретичні: аналіз літератури для визначення і розширеного опису змісту поняття «мотивація учіння у дітей з аутизмом», порівняння та систематизація виокремлених компонентів у структурі соціального інтелекту; моделювання – побудова моделі та побудова моделі розвитку мотивації учіння у дітей з аутизмом;

- емпіричні: діагностичний комплекс для вивчення особливостей розвитку різних сфер у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму: CARS – рейтингова шкала для діагностики аутизму в дітей, SCQ – соціально-комунікативний опитувальник, спостереження за дитиною – структурована методика спостереження за дитиною для первинної психолого-педагогічної оцінки, PEP-R – для визначення психоосвітнього профілю дітей із аутизмом;

- статистичні методи: кореляційний та факторний аналізи, обробка емпіричних даних проводилася у статистичній програмі SPSS Statistic.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 1» Запорізької обласної ради. Експериментальну вибірку дослідження склали 16 дітей дошкільного віку (від 5 до 7 років) з розладами аутистичного спектра різного ступеня вираженості. Проводили дослідження протягом 2021–2022 рр.

Практичне значення дослідження: запропонована нова структурна модель розвитку мотивації учіння, що може становити основу психолого-педагогічних програм, спрямованих на підвищення рівня мотивації учіння у дітей з розладами аутистичного спектру.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 84 сторінках. Список використаних джерел нараховує 87 найменування.

ВИСНОВКИ

У рамках даної роботи проведене теоретичне обґрунтування та експериментальне впровадження розробленої теоретично-обґрунтованої та експериментально апробованої програми розвитку мотивації учіння у дітей дошкільного віку з аутизмом.

1. Теоретичний аналіз та узагальнення наукових підходів до розкриття мотивації учіння дітей з аутизмом дають можливість стверджувати про відповідний рівень розробки і якості механізмів, напрямів, видів та умов надання психологічної допомоги дітям з аутизмом в системі дошкільної освіти. Визначено, що психологічний супровід дитини з аутизмом має спрямовуватися на створення оптимальних соціально-психологічних та побутових умов для розвитку, адаптації, функціонування емоційної сфери дітей з розладами спектру аутизму. Наявні дослідження мотивації учіння дітей із нормою розвитку та особливими освітніми потребами не показують, які особливості мотивація учіння має у дітей з аутизмом, зокрема в період дошкільного віку та при умові перебування цих дітей у закладах дошкільної освіти.

2. Дослідження феномену мотивації учіння дітей з аутизмом та її структури свідчить, що його ефективність залежить від таких показників як: наявність індивідуальної психологічної роботи з дитиною, організація навчально-виховного процесу, логічна послідовність здійснюваного впливу, сприятливі психолого-педагогічні умови. Виявлено різні види психологічної корекції: «цілеспрямована, координована, послідовна», «часткова, довільна», «фрагментарна», які детермінують рівень прояву показників аутизму.

Також в результаті проведених досліджень обґрунтовано підбір засобів методики діагностики рівня психічного розвитку дітей з аутизмом дошкільного віку, що вимагає поетапної реалізації первинного та поглибленого рівнів діагностики, оцінку одержаних результатів та

напрацювання індивідуальної програми розвитку дитини для кожного конкретного випадку. Як базові показники розвитку дітей з аутизмом відібрано рівень розвитку сенсорної сфери, великої та дрібної моторики, пізнавальних психічних процесів, розвитку мовлення, латералізації, зорово-рухової координації, поведінки, емоційних реакцій, здатності до наслідування, емоційно-вольової сфери та рівня важкості аутизму.

У ході дослідження визначено три рівні сформованості мотивації учіння: низький рівень – недостатнє розуміння власних емоцій, відсутність або низький рівень усвідомлення власних мотивів, контроль над своїми діями знаходиться на низькому рівні; низькі показники пам'яті, зокрема на імена та обличчя, спостерігається збідненість емоційних проявів, некоректне використання слів, що відображають емоції; практично повна відсутність фокусу спільної уваги; сильно порушена можливість проявляти ініціативу в будь-якому виді діяльності, не виражена мотивація до виконання завдань та несформована мотивація учіння загалом, слабкою регуляцією та контролем діяльності, відсутнім самоконтролем, не виражено саморегуляцією та вольовими навичками. Середній рівень – у дитини достатньо сформована диференціація власних емоцій, розуміння своїх мотивів, наявний контроль над діями; відповідний до віку об'єм запам'ятовування інформації, яка стосується інших людей; часткове знання спеціальних правил поведінки; достатня здатність виявляти ініціативу в навчальній діяльності.

Високий рівень – характеризується наявністю мотивації учіння, мотивацією до виконання завдань, регуляція та контроль діяльності, достатнім самоконтролем, фіксованою саморегуляцією, достатньо сформованими вольовими навичками, вмінням співпереживати; дитина приймає активну участь у навчальній діяльності та виявляє достатню зацікавленість у ній, прагне до взаємодії з оточуючими.

3. Теоретична модель розвитку мотивації учіння у дітей дошкільного віку із аутизмом має такі етапи: діагностичний, змістовний, процесуальний, етап моніторингу. Діагностичний етап включає здійснення аналізу медичних

даних, можливих несприятливих факторів, що призвели до порушень розвитку дитини, проводиться діагностика проявів психічного дизонтогенезу дитини. Змістовний етап розвитку включає в себе встановлення контакту дитини з фахівцем, пристосування спеціаліста до індивідуальних особливостей дитини. Процесуальний етап передбачає проведення стимуляції психічних процесів дитини, організацію структурування простору та часових рамок, діяльності дітей з аутизмом, організацію дошкільних груп за критерієм рівня розумового розвитку, розроблення індивідуальних корекційних програм. На етапі моніторингу проводиться спостереження за поведінкою дитини, її мотивацією до навчання, діалогічним мовленням, навичками самообслуговування та соціальною адаптацією.

Проведені кількісний та якісний аналізи отриманих результатів у контрольному експерименті показують, що опрацьована система психологічної роботи з дітьми з аутизмом в закладах дошкільної освіти, яка представлена у розробленій програмі є ефективною. Виокремлено основні фактори, що забезпечують її ефективність: «активізація і розвиток пізнавальних психічних процесів», «встановлення психо-емоційного контакту психолога чи педагога з дитиною з розладами спектру аутизму», «використання елементів сенсорної інтеграції дітей з аутизмом».